

MIGRACIJE IZ DALMACIJE U MARKE U XV I XVI STOLJEĆU

Ferdo Gestrin, Ljubljana

Mobilnost stanovništva u evropskom prostoru bila je već od visokog srednjeg vijeka opća pojava iako se izražava u različitim oblicima. Jedan od njih su i migracije slavenskog življa u talijanske zemlje i obratno, talijanskog osobito u gradove na obali slavenskih zemalja na Jadranu, koje možemo pratiti stoljećima, barem od XIII stoljeća nadalje. Bez obzira na to što je proučavanje tih migracija u zadnjih nekoliko godina dobilo nov polet i što o tom problemu imamo već i specijalnu literaturu, kako s naše tako i s talijanske strane, ono je još uvijek u začecima.¹ Bogati fondovi izvora u talijanskim i djelomice u našim arhivima čuvaju o toj problematici još toliko gradiva da će biti potreban dugotrajan i organiziran rad prije nego što dođemo do manje-više jasne slike tog povijesnog zbivanja, važnog za zemlje s obje strane Jadrana.

Migracije slavenskog življa u Italiju bile su usmjerene i u gradove i na selo. Gradove su naseljavali trgovci, koji su bili od svih slojeva najmobilniji i najprilagodljiviji, razni obrtnici i ljudi povezani s pomorstvom, te konačno svi oni koji su popunjavali niža i nesamostalna radna mjesta, obavljali razne prigodne i vojničke službe. Mnogi su među njima, osobito trgovci i obrtnici, u gradovima postigli status građana ili barem stanovnika, ostvarili velik ime-tak u samom gradu i u okolici, no ipak, kao pravilo, nisu prodrli u sam vrh društvene ljestvice. Uključivali su se razmjerno brzo u novu sredinu, povezivali se na razne načine s talijanskim stanovništvom (trgovačke, obrtničke i druge gospodarske veze, međusobne ženidbe, sudjelovanje u javnom životu itd.), i, dakako, stapali se s njima. S druge su pak strane Slaveni u gradovima, gdje su se koncentrirali u većem broju i kamo je bio priljev iz domovine dulje vremena živ, također zadržavali svoje oblike društvenog života, stvarali i svoje vjerske i kulturne institucije (bratovštine, kongregacije, svoje kapele i oltare u crkvama itd.), pri čemu nisu imali malenu ulogu slavenski svećenici i redovnici, koji su dolazili u talijanske gradove i samostane iz istočnojadranskih zemalja.

Iako su se mnogi Slaveni doseljeni u gradove bavili u cijelosti ili djelomice zemljoradničkom djelatnošću, ipak je selo, u kome je u to vrijeme, iz ra-

¹ Usp. J. Smodlaka, *Ostanci jugoslavenskih naseobina u donjoj Italiji, Hrvatska Misao* 3, 1904, 750 i d.; G. Gelcich, *Colonie Slave nell' Italia meridionale Split* 1908; M. Rešetar, *Die serbokroatischen Kolonien Südtalines*, u: *Schriften der Balkankommission, linguistische Abteilung* 9, 1911, 24 i d.; M. Spremić, *Dubrovnik i Aragonci 1442—1495*, Beograd 1971.

zličitih uzroka nedostajalo radne snage, privlačilo velik dio slavenske migracije u Italiju. Usmjeravali su se osobito tamo gdje je broj seoskog stanovništva opao zbog manje-više nenadanih uzroka, te su se u opustjelim krajevima otvorile, odnosno povećale mogućnosti za naseljavanje, gdje se još u to vrijeme nastavljao proces krčenja šuma i kolonizacije, odnosno gdje su započeli u većoj mjeri meliorirati zemljišta. Tako su uz ostala područja u Italiji i Marke u vremenu koje obrađujemo dobile razmjerno mnogo slavenskog življa u gradovima i na selu. Brojni Slaveni naseljeni na selu postajali su vlasnici većih ili manjih kompleksa zemlje ili čak čitavih imanja, drugi su stupali u kolonatske odnose, uzimali stoku na uzgoj (socida) i zapošljavali se na druge načine kod talijanskih gospodara.

Svi doseljeni Slaveni — uz iznimku još i danas živućih u selima na poluotoku Monte Gargano — od XVII stoljeća dalje, kada je počeo opadati tok migracija, iako nije prestajao sve do početka XIX stoljeća, razmjerno naglo su se stapali s talijanskom okolinom i nestajali. Tek su djelomice ponovo iselili iz Italije trgovci, i u još manjoj mjeri obrtnici iz gradova, kad su prestali za njih pogodni gospodarski uvjeti. Migracije iz Dalmacije bile su u vrijeme koje obrađujemo samo dio cjelokupnog toka doseljavanja slavenskog življa u Italiju, koji je obuhvatio u prvom redu zapadne južnoslavenske zemlje zapadno od Drine (Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku i Slavoniju, te Srijem, Istru i slovenske zemlje te, dakako, Dalmaciju).² Iz južnoslavenskih zemalja istočno od crte Drina-Bojana doseljenika u Italiju gotovo i nije bilo; vjerska je razlika bila za njih u ono doba prevelika zapreka. U vrijeme koje proučavamo možemo govoriti već o drugoj fazi migracije iz Dalmacije u Italiju (od oko druge polovice XIV stoljeća dalje), koja je za razliku od prve, kad je velik broj ljudi slavenskog podrijetla dolazio u Italiju prisilno, prodajom, kao neslobodni — robovi, bila mnogo masovnija te posve slobodna i svojevolljna.³ Uzroci migracijama iz Dalmacije bili su dakako vrlo različiti; najznačajniji su svakako bili gospodarski uzroci, no njima se pridružuju i drugi, povezani s populacijskim gibanjima, političkim motivima, osobito s borbama među vlastodršcima u zaleđu jadranske obale i sa širenjem Turaka i njihovim osvajanjima na Balkanu, a posredno i s migracijama u zaleđu, povezanim s tim zbivanjem.

Iako su se migracije usmjeravale u sve istočne jadranske talijanske krajeve, osvrnimo se u ovoj raspravi potanje tek na proces doseljavanja na područje Maraka, o čemu imamo trenutno najviše podataka. Početak tih migracija pada u XIV stoljeće, premda njihov opseg tada još nije bio velik. Veći opseg počinju dobivati tek pošto su zavladao Mlečani u Dalmaciji nakon 1420. godine, nakon sredine XV stoljeća. U drugoj polovici istog stoljeća, kada dalmatinski gradovi sve više gube u ondašnjim političkim prilikama gospodarske veze sa zaleđem, pa se zato povećavaju veze s Dubrovnikom, silno se pojačava

² Usp. F. Gestrin, Prispèvek h kulturnemu življenju Slovanov v Markah v Italiji (XIV. — XVII. stoletje), u: Spomenica Josipa Matasovića (1892—1962), Zagreb 1972, 89 i d.; isti, Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche tra Quattro e Cinquecento, u: Congressi Salentini II, Lecce 1973, 87 i d.

³ Usp. za prvu fazu C. Verlinden, Le relazioni economiche fra le due sponde adriatiche nel basso Medio Evo alla luce della tratta degli schiavi u: Congressi o. c., 1973, 105 i d. i tamo navedena literatura istoga autora; D. Dinić-Knežević, Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiji tokom XIII i XIV veka, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, knj. XVI/1, 1973, 39 i d.

bijeg u Italiju, pa možemo reći da migracije u Marke u drugoj polovici XV i prvoj polovici XVI stoljeća dostižu svoj vrhunac. Broj doseljenika iz Dalmacije u drugoj polovici XV stoljeća se u Markama povećao prosječno za blizu 300% u odnosu na prvu polovicu XV stoljeća.

Porast broja iseljenika iz pojedinih dalmatinskih gradova bio je još veći. Tako su se migracije iz Splita povećale za više od 300%, a iz Zadra čak za nešto manje nego 400%. (Slično stanje možemo utvrditi i za Senj, gdje je iseljavanje u drugoj polovici XV stoljeća poraslo za oko 350%.) U prvoj polovici XVI stoljeća opaža se doduše opadanje migracijskog toka u Italiju s obzirom na stanje u drugoj polovici XV stoljeća. Međutim, još je uvijek bilo iseljavanje u Marke općenito za 100% veće nego što ga bilježimo u prvoj polovici XV stoljeća. Tada se, međutim, počinju javljati velike razlike s obzirom na jačinu doseljavanja iz pojedinih dalmatinskih gradova u pojedine gradove u Markama. Tako je, na primjer, doseljavanje iz Zadra u Fano u prvoj polovici XVI stoljeća već jako u opadanju, u Pesaro je još uvijek u porastu za oko 90% s obzirom na drugu polovicu XV stoljeća, a u Anconu je u to vrijeme došlo 300% više doseljenika iz Zadra nego u Pesaro. Uzrok tim razlikama može se bez sumnje potražiti u različitom gospodarskom značenju i ulozi tih triju gradova u Markama u to vrijeme, kada Ancona postaje jedna od najvažnijih točaka Italije za trgovačke veze s balkanskim prostorom.⁴ Nadalje, u to je vrijeme posve prestalo doseljavanje iz Splita u Pesaro, a ujedno je jako opalo i u Fano i Anconu. S obzirom na prijašnja razdoblja porasle su međutim migracije s otoka u Marke, osobito s Raba, Paga, Hvara, Korčule, a djelomice i Brača. U drugoj polovici XVI stoljeća ostaju migracije iz Dalmacije u Marke približno na istom stupnju na kojem su bile u prvoj polovici, treba pak naglasiti da iseljavanje slavenskog življa u Italiju traje još i nakon razdoblja koje se obrađuje. Tako si jedino, naime, tumačimo opstanak bratovštine Slavena u Pesaru još u drugoj polovici XVII stoljeća.⁵ To stanje koncem XVI stoljeća treba svakako u velikoj mjeri povezivati s polaganim ustaljivanjem normalnijih prilika uz granicu među mletačkom Dalmacijom i Turskim Carstvom i s postepenim uspostavljanjem trgovačkih veza među dalmatinskim gradovima i neposrednim turskim zaleđem, čime se gospodarski položaj Dalmacije donekle popravio.

Migracijama Slavena u Marke davala je svoj udio gotovo cjelokupna tadašnja Dalmacija, iako, dakako, ne u jednakoj mjeri svi krajevi, a niti istodobno. Najprije su migracijski tokovi u većoj mjeri zahvatili gradsko stanovništvo, u čemu pripada Zadru posebno mjesto, a zatim im se priključuju stanovnici agrarnog zaleđa gradova. Prvi se u pravilu označuju po gradu iz kojeg su došli u Italiju,⁶ a drugi ponajviše ili samo oznakom Sclavus odnosno Scla-

⁴ Za ulogu Ancone vidi S. Anselmi, Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento, un momento della storia mercantile del Medio Adriatico, Ancona 1969; F. W. Carter, Dubrovnik (Ragusa) a Classic City-state, London — New York 1972; F. Gestrin, Trgovina s kožama u Markah u 15. i prvoj polovici 16. stoljeća, *Zgodovinski časopis* (dalje: ZČ) XXX, 1976.

⁵ Postojala je još nakon god. 1656, usp. Archivio comunale di Pesaro, Catasto S. Nicolo, 1560, 158 Palchetto XI d 4, f 37.

⁶ Usp. Archivio di stato Fermo (ASF), Marini I, f 75 — 1404 avg. 25 — — Jacobus de Zadra; isto, f 268' — 1457 juli 17 — Georgius de Sibinico, hoc est Sibinico de partibus Sclavonie; Archivio di Stato di Fano (ASFa), not. knj. G.

vonus,⁷ ili pokrajinskom oznakom »de Sclavonia«,⁸ zbog čega ih je samo iznimno moguće opredijeliti u Dalmaciju, ili pak starom pokrajinskom oznakom Dalmaticus, odnosno »de Dalmatia«,⁹ ili oznakom »De partibus Illirie«. ¹⁰ Ipak su se oba ta pojma upotrebljavala za mnogo širi teritorij nego što je obuhvaćala tadašnja Dalmacija te su bili i sinonimi za pojam Sclavonia u najširem značenju riječi.¹¹ Iseljenici iz gradova pripadali su ili klasi »pučana« (populana) te su bili prije svega trgovci i osobito obrtnici i pomorci, ili nižim gradskim slojevima, također iz redova gradske sirotinje. Sa sela su pak dolazili u Marke prije svega koloni, ljudi bez zemlje, a možda i neslobodni koji su pobjegli od svojih gospodara.

Dalmatinski su se doseljenici doseljavali u sva veća obalna mjesta u Markama, što su bila Pesaro, Fano, Senigallia, Ancona, Porto Recanati, Recanati, Porto Fermo, Fermo itd., a isto tako u mnoge gradove u unutrašnjosti pokrajine i preko njezinih granica, kao na primjer u Urbino, Jesi, Ascoli Piceno, Fossombrone, Sansepolcro, Spoleto itd.¹² Mnogi su se pak naselili i u brojnim manjim

Roncoli D, f 279 — 1481 dec. 11 — Simon Tomassi de Sibinico; isto, not. knj. P. Stati E f 340 — 1489 dec. 9 — Georgius sutor Sclavus de Zara; not. knj. P. Stati I f 292 — 1497 jan. 20 — Gregorius Petri de Adria sive Zara etiam Sclavus et Matheus Petri de Zara etiam Sclavonus habitatores Fani; not. knj. A. Fusconi P f 32' — 1529 mart 17 — Georgeus de Budua habitator Pisauri; Archivio di Stato di Pesaro (ASP), isto, not. knj. A. Milioni 60/5 f 177 — 1532 okt. 8 — Nicolaus Radosichi de Jadra tintor; Archivio di Stato di Ancona (ASA), not. knj. G. Giustiniani 659 f 264' — 1533 juni 28 — Georgius Cosnichi de Jadra, f 249' — 1533 juni 21 — Domina Anna vxor Petri de Sibinico.

⁷ ASF, Cassetta 6 n° 273 — 1467 sept. 11 — Domina Marcholina uxor Pauli Sclavi de Firmo; Archivio comunale di Recanati (ACR), Ser. IX Fiera n° 1136 f 64 — 1486? — Polus et Radus habitatori Ancone Sclavi, isto n° 1144 — 1538 okt. 23 — Matheus Sclavonus mulierus de Recanati; ASP, not. knj. M. Milioni 19/2 f 52' — 1503 dec. 29 in f 44 — 1503 nov. 7 — Jacobus Marini Slavus de Recanati; isto, 19/9 f 314 — 1524 mart 12 i 1524 dec. 5 — Jeronimus q. ser Jacobi Sclavi de Recaneto.

⁸ Usp. ASFa, not. knj. P. Stati E f 562' — 1490 okt. 23 — Domina Simona Sclava filia olim Hieronimi Sclavi de partibus Sclavonie.

⁹ ASF, Cassetta 6 n° 267 — 1462 juli 29 — Radicthius filius Pauli de Dalmatia; ASFa, not. knj. G. Feltri — 1489 okt. 18 — Marchus ... et Matheus qd. Valentis de partibus Dalmatie habitatores Fani; isto, not. knj. L. Vignattoli F f 337 — 1513 — Lena olim Tomassi de Dalmatia, not. knj. G f 68' — 1514 juli 8 — Tomas Luce Pelegrini Dalmaticus habitator Ancone; ASP, not. knj. B. Fattori 20/31 f 33' — 1539 mart 24 — Pandulphus Antoni Dalmati de Monte Tassarum; ASA, not. knj. G. Giustiniani 661 f 72' — 1537 mart 7 — Domina Catherina Thome de partibus Dalmatie olim serva domini Pauli Perutij de Florentia.

¹⁰ ASFa, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15 — ... Georgius olim Petri de Spalato provincie Illirici custos bestiarum et animalium bovinorum.

¹¹ Npr. ASFa, not. knj. G. Tomasini f 74 — 1471 juni 25 — Georgius olim Petri de Cerbaua et Paulus olim Stefani (de) Čahabria partibus Dalmatie habitatores Castris Ceresie; isto, not. knj. S. Tonsi — 1485 maj 29 — Mateus olim Martini de Crupa partiis Dalmatie habitator Fani in contrata Sancti Leonardi; isto, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15 — Georgius olim Petri de Spalato provincie Illirie, f 55' — 1471 febr. 10 — Paulus olim Georgij Sclavus de Srigna provincie Illirie habitator Fani.

¹² Npr. ASFa — Atti giudiziari ennanzi al Podestà di Senigaglia n° 9 f 9 — 1453 aug. 6; isto, not. knj. P. Stati P f 439' — 1501 okt. 2; isto not. knj. G. Roncoli B f — 277' — 1475 febr. 7; ASP, not. knj. M. Milioni 60/7 f 25' — 1536 juni 16.

naseljima u pokrajini, u kastrima i selima, ili u blizini navedenih gradova, ili i daleko u zaleđu (Trebiantico, Novilara, Cattabrighe, S. Costanzo, Cerasa, Scapezzano, Ripe, Montacuto, Varano, Camerano, Massignano, Sappanico, Poggio, Sirolo, Polverigi, Loreto, Monte Tassi u pokrajini Monte Felto i S. Egidio i Ripole u vikarijatu Mondavio itd.).¹³ U Pesaro i na njegovo područje u tom su se razdoblju doselili stanovnici iz Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, te otoka Cresa i Raba, zatim iz Kotora i Budve; spominju se i mnogi doseljenici s oznakom *Dalmaticus*, »de Dalmatia«, odnosno »de Sclavonia« i *Sclavus*. U Fanu i na njegovu području bili su slavenski doseljenici iz Dalmacije osim tih krajeva još iz slijedećih: Skradin, Nin, te otoka Paga, Hvara i Korčule, zatim još iz Ulcinja, iz područja ušća rijeke Neretve i kraja »Prasaga«? u Dalmaciji.¹⁴ U Senigalliji susrećemo doseljenike iz Zadra, Splita, Cresa itd., a u Anconi samo prema podacima iz prve polovice XVI stoljeća iz Zadra, Nina, Šibenika, Splita, Kotora, Ulcinja, iz područja ušća rijeke Bojane te otoka Cresa, Raba, Paga, Brača, Korčule, Hvara, zatim iz kraja Brinje (Brignie) »de partibus Dalmacie«¹⁵ te Kotora, Ulcinja i područja rijeke Bojane.¹⁶ Slično je bilo i u drugim navedenim gradovima i mjestima te njihovim područjima.

Radi veće plastičnosti prikaza posebno napominjem da su među doseljenicima u Markama bili i brojni ljudi iz obalnih krajeva koji su bili izvan tadašnjeg (i današnjeg) područja Dalmacije. Najbrojniji među njima bili su svakako s područja Dubrovačke Republike, osobito iz samog Dubrovnika, ali i iz Cavtata, Gruža i Šipana koji su se doseljavali osobito u Pesaro i Anconu.¹⁷ Brojni su bili, nadalje, iseljenici iz Hrvatskog primorja, napose iz Senja, koji neki izvor sredinom XV stoljeća ipak označuje kao mjesto u Dalmaciji,¹⁸ zatim

¹³ Usp. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 235 — 1449 jan. 17 i 21, not. knj. A — 1440 jan. 26; isto, not. knj. P. Graziani A — 1487 febr. 9; not. knj. P. Stati S f 394 — 1504 febr. 17; not. knj. G. Roncoli I f 248 — 1492 nov. 3, not. knj. B f 19' — 1472 maj 5; not. knj. G. Tomasini f 49 in 49' — 1473 febr. 25; ASA, not. knj. J. B. Alberici 235 f 543 — 1545 dec. 16, not. knj. 243 f 243 — 1554 okt. 2, not. knj. 235 f 239 — 1545 maj 13; ASP, not. knj. B. Fattori 20/31 f 33' — 1539 mart. 24.

¹⁴ ASFa, not. knj. G. Tomasini f 49 — 1473 febr. 25 — Georgius Bogoni (Bogami?) de Norente partibus Sclavonie ad presens habitator Sancti Constantii; isto, not. knj. D. Damiano f 166' — 1490 mart 5 — Georgius c. Mathei Sclavonus de Presaga partibus Dalmatie.

¹⁵ ASA, not. knj. G. Giustiniani 660 f 176' — 1529 april 9 — Catarina Mathei Gunicichij de Brignie de partibus Dalmatie.

¹⁶ Vidi ASA, not. knj. G. Giustiniani 659 f 249' — 1533 juni 21 — Elia Scuglievoli (?) de Buaiano (Boiano) et Dominicus Calogurgne de Dulcigno.

¹⁷ Već se 1425. godine spominje kao stanovnik Fana obrtnik Anton, sin Ivana, de Ragugio (ASFa, not. knj. G. Vannis — 1425 febr. 13). Dubrovčani su međutim bili brojniji u Pesaru i Anconi gdje su — pogotovu u Anconi — nastale prilične kolonije Dubrovčana. U Anconi su bili u prvoj polovici XVI stoljeća članovi obitelji Bunić, Gučetić, Gundulić, Nalješković, Glubojević i Milojević. Pojedinci su kao stanovnici ili građani pripadali samom vrhu ankonskih trgovaca.

¹⁸ ASFa — Atti giuduziari... n.º 7 f 75'—1450 aug. 20: Georgius Jouannis de Segnia partibus Dalmatie alias dicto Giorgio Broda habitator Castri Scapezani. Usp. još not. knj. P. Graziani A—1487 febr. 9. Senjani se u tom razdoblju spominju u jako velikom broju u Fanu. Trgovinske su veze između oba grada bile tako žive da su i mnogi Fanežani vodili posao u Senju, imali su tamo kuće ili su ih unajmljivali te postajali stanovnici kraja.

iz Bakra, Rijeke i s otoka Krka, isto tako i iz istarskih gradova pod Mlecima: Kopra, Poreča i Labina;¹⁹ u Markama se javljaju i došljaci iz Herceg-Novog.²⁰ S druge strane su pak nadolazili u Marke i drugamo kao doseljenici ljudi iz doline rijeke Bosne i Sane, Bihaća i Krupe, iz Krbave, Ogulina, Modruša, Blagaja, Zrinja, Petrinje, Zagreba, Rijeke, Knina, Krapine i Požege, zatim iz Ptujaja, Celja, Ljubljane i drugih mjesta slovenskih krajeva, te Trsta.²¹

Stanovništvo koje je bilo zahvaćeno migracijom iz Dalmacije u Marke, bilo ono iz dalmatinskih gradova ili iz seoske okolice, bilo je u velikoj većini slavenskog izvora. To nam potvrđuju suvremeni tadašnji talijanski izvori koji gotovo u pravilu označuju te doseljenike ne samo po mjestu iz kojega su došli, nego i nadimkom Sclavus; uz to počesto i sama mjesta, kao što smo rekli, stavljaju u »Sclavoniju«.²² Jezik kojim su govorili stanovnici u Markama označavali su kao »lingua sclavonica«, ali i »lingua dalmatina«.²³ No velik je dio doseljenika slavenskog izvora iz dalmatinskih gradova, a djelomice čak sa sela manje-više dobro razumio ili znao i talijanski, pojedinci među građanskim stanovništvom i latinski, što je znatno olakšavalo uključivanje u novu sredinu. Tek su u rijetkim slučajevima slavenski doseljenici kod pravnih akata koje su sklapali s domaćima ili drugima, ili ovi s njima, upotrebljavali tumača koji je vrlo često bio i opet Slaven. Tako je 1472. godine Juraj Markonić iz Splita (Georgius Marconichio de Spalato) ovlastio Petra Slavena da ga zastupa kod pravnih akata, jer sam nije znao talijanski jezik.²⁴ Deset godina kasnije je na

¹⁹ Npr. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo B f 54 — 1424 — sept. 3; not. knj. L. Vignattoli H — 1497 jan. 31; not. knj. P. Stati A f 219 — 1475 sept. 16; Andreas o'im Petri de Labinio partibus Alemanie habitator Cesene pifarus.

²⁰ ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 89 — 1446 aug. 21 — Dominicus c. Benedicti de Castro nouo de partibus Sclavonie habitator Fani; not. knj. L. Vignattoli H — 1501 febr. 22, isti I f 472 — 1514 okt. 10; ASP — Catasto S. Arcangelo, 180 XII d 4 f 318 — 1533 sept. 25.

²¹ Usp. F. Gestrin, Jugoslaveni v službi pri Malatestovih organih v Fanu (1434—1455), ZČ XIX—XX, 1965—66, 161 i d. (v. također u: Studia Picena 36, 1968, 113 i d.). Usp. dalje ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 65' — 1446 febr. 14, f 85 — 1446 juli 13; not. knj. G. Vannis — 1423 april 29; not. knj. P. Graziani A — 1487 febr. 9; G. Roncoli M f 90 — 1497 jan. 7; isti, L f 265' — 1494 maj 6; isti, C f 383 — 1479 juni 11; not. knj. P. Stati A f 55' — 1471 febr. 10; ASP, not. knj. A. P. Ambrosi 38/13 f 336 — 1527 okt. 24.

²² Npr. ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo C f 237 — 1449 jan. 21: Ambrosius Giorgij de Giadra de Sclavonia; not. knj. P. Stati NN f 1499 sept. 11: Rado olim Petri de Sibiricho Slavonus piscator; not. knj. G. Roncoli M f 470 — 1498 mart 28 — Polus de Curzula Slavus; not. knj. P. Stati Z f 212' — 1507 nov. 28 — Simon Radi de Cursula Slavonus; not. knj. S. Tonsio — 1483 aug. 9 — Paulus Johannis de Corciola partibus Sclavonie habitator Fani; not. knj. L. Vignattoli A f 5 — 1477 maj 2 — Johannes Georgij de Lexina de partibus Sclavonie; isti, H 1497 jan. 31 — D. Anna filia olim Petri de Arbe partibus Sclavonie; not. knj. G. Roncoli A f 171 — 1468 febr. 11 — Petrus Jacobi de Pago de partibus Sclavonie habitator Fani; ASP, not. knj. M. G. Lepri 11/10 f 125' — 1479 mart 17 — Valentinus q. Georgij de Spalatro Sclauonus; ASA, not. knj. G. Giustiniani 659 f 1 — 1533 jan. 7 — Nicolaus Matthei de Pago Sclauonus; not. knj. G. Alberici 28 f 54 — 1522 april 1 — Nicolaus Stefani de Jadra Sclauonus habitator Puzoli; not. knj. J. B. Alberici 235 f 492 — 1545 nov. 16 — Magister Martinus c. Georgij sutor Sclauonus et habitator Ancone; isti, 247 f 91 — 1540 dec. 14 — Nicolaus Georgij de Cherso Sclauus (habitator Ancone), itd. itd.

²³ Usp. ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 58 — 1524 mart 25.

²⁴ ASFa, not. knj. G. Roncoli A f 519 — 1472 febr. 18.

primjer, isto tako u Fanu Slaven Maver, sin Jakova iz Modruša bio tumač Slavenu Stjepanu, sinu Petra iz Zadra kod kolonatske pogodbe, jer sam nije dobro razumio latinski jezik.²⁵ Slično je 1524. godine u Anconi u istoj prilici Slaven Grgur, sin Stojana, koji je dobro znao talijanski i slavenski jezik bio tumač Slavenu Staniši, sinu Jakova iz Zadra.²⁶

Govoriti potanje i točnije o opsegu migracija iz Dalmacije u Italiju, i posebno u Marke, te o broju doseljenika slavenskog izvora zasad je nemoguće. Ne samo zbog toga što smo tek na početku s proučavanjem izvora za tu problematiku, nego i zbog toga što se mnogi označuju samo kao Slaven, a da se ne navodi mjesto, ili su čak i bez te oznake, pa možemo slavenski izvor određivati samo po imenima, nadimcima i prezimenima.²⁷ Ipak, općenito možemo reći da broj iseljenika iz Dalmacije u Italiju, pa i u Markama, u tom razdoblju nije bio malen. To prosuđujemo na osnovi toga što su se na više mjesta u gradovima i selima stvorile jake slavenske kolonije i u njima je na Slavene otpadao čak i visok postotak stanovništva. Za Fano u drugoj polovici XV stoljeća, te za Pesaro u prvoj polovici XVI stoljeća možemo tvrditi na osnovi arhivske građe da je u oba grada bilo 15% i više stanovništva slavenskog izvora.²⁸ Pojedina sela, kao na primjer Trebbiantico, Novilara na području Pesara, Montacuto i Varano na području Ancone među svojim su stanovništvom imala velik broj Slavena. Godine 1522. u Castro Polverigi (Polverisio) naziva se dio naselja prema Pagu («...in contrata dicta da Pago«...), što je možda bila posljedica većeg broja ljudi s Paga koji su se ovamo doselili.²⁹

U vezi s jakom migracijom iz Dalmacije — i uopće iz slavenskih krajeva u Italiju — razmjerno je jaka zastupanost slavenskog svećenstva ondje gdje su bili slavenski doseljenici brojniji. To svećenstvo koje se neposredno doselilo iz slavenskih krajeva ili je pak proizašlo iz redova ranije doseljenih Slavena sačinjavali su fratri raznih redova, ali i drugi duhovnici.³⁰ Pojedini re-

²⁵ ASFa, not. knj. P. Stati B f 166' — 1482 jan. 26.

²⁶ V. bilj. 23.

²⁷ Npr. ASA, not. knj. 235 f 12' — 1545 ? — Franciscus c. Stefani alias Dragouglija habitator Ancone; isti, 233 f 145' — 1542 sept. 7 — Simon c. Marci alias Cupizza habitator Ancone; n. mj. f 7 i 112' — 1542 jan. 7 — 1543 jun. 8 — Martinus c. Nicolaj Mestrouichij Sclavonus habitator in pertinentijs Ancone in contrata Montagnoli (tamo je bio također Martinus Mastrovichius); ASP, M. Paludini — 1450 nov. 21 — Catarina Georgij de Spalatro dicta Schocigore; itd.

²⁸ Gestrin, Le relazioni; isti, Jugoslovani; isti, Prispjevok.

²⁹ Usp. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 195 — 1522 nov. 25 — Ferus Raduani Sclavonus habitator Castri Puluerisij; f 199' — 1522 dec. 6 — Martinus Johanni Bughi Sc'avonus habitator Castri Puluerisij et Marcus eius filius; J. B. Alberici 247 f 142' — 1541 dec. 7 — Paulus c. Mathei socius domini Johannis Baptiste Triumphii et Simon c. Gregorij socius Leonardi Petri Facij de Ancona ambo Sclavones de Jadra habitatores ville Montacuti (usp. još not. knj. 230 f 415 — 1544 dec. 2 i not. knj. 233 f 30 — 1542 febr. 7); not. knj. G. Alberici 28 f 162' — 1522 okt. 6 — Johannes Grossus et Georgius Radi Sclavoni habitatores Montacuti.

³⁰ Npr. u Fanu u dominikanskom samostanu (ASFa, not. knj. P. Stati A f 32 — 1470 sept. 11; not. knj. G. Roncoli E f 287 — 1484 juni 17; P. Stati B f 236 — 1482 dec. 2), u augustinskom samostanu (not. knj. L. Vignattoli F f 292 — 1513 jan. 13), u franjevačkom samostanu (not. knj. P. Stati A f 178 — 1475 april 22; not. knj. G. Vici F f 81 — 1488 okt. 22; not. knj. L. di Mastro Paolo D f 81 — 1499 maj ?). U Pesaru u dominikanskom samostanu (ASP, not. knj. A. Milioni 60/10 f 228, 229 — 1539 dec. 30), a u Anconi također u dominikanskom samostanu (ASA, not. knj. G. Giustiniani 665 f 13 — 1534 jan. 10).

dovnici slavenskog podrijetla postajali su čak predstojnici ondašnjih samostana.³¹ Iako je i tada bila uobičajena izmjena fratara među samostanima istoga reda, ipak mislimo da je pojava slavenskih fratara u gradovima Marke bila usko povezana s velikim brojem slavenskih doseljenika, a ti su fratri odigrali značajnu ulogu u tadašnjoj slavenskoj sredini. Svakako to, bez sumnje, i više vrijedi za slavensko svećenstvo izvan samostana, koje je obavljalo dušobrižničku službu u krajevima s većim brojem Slavena. Tako je Juraj, sin Ivana iz Zadra već 1435. godine bio kapelan Marijine crkve u Sansepolcru.³² U Fanu je bio, na primjer, 1502. godine svećenik (presbiter) Jakov iz Dubrovnika,³³ a u Jesi 1540. godine Ivan Galić iz Paga.³⁴ Iste je godine bio u Montacutu blizu Ancone duhovnik Jakov Skorpić, također iz Paga.³⁵ Čini se da je u to vrijeme u tom selu bila prilično udomaćena praksa slavenskih svećenika; 1544. godinu spominje se kao kapelan tamošnje crkve Antun, sin Tome iz Šibenika.³⁶

Po zanimanjima i gospodarskoj djelatnosti pružaju doseljenici iz ondašnje Dalmacije u Italiju vrlo šarenu sliku, što pokazuje da je velik dio društvenih klasa i slojeva tražio rješenje svog položaja, prije svega gospodarskog, u migraciji. S jedne strane bili su među njima trgovci i kramari koje su posredno privukle u Italiju možda i trgovačke veze koje su i otprije postojale.³⁷ Osobito su brojni bili u gradovima Maraka trgovci iz Dubrovnika, pa i Senja koji je u tom razdoblju u gospodarskim vezama s Markama igrao dosad još neustanovljenu veliku ulogu.³⁸ S druge strane iz dalmatinskih gradova dolazili u Marke vrlo brojni obrtnici najrazličitijih vrsta: krojači, krznari, tesari, kolari, bačvari, suknari, bojadisari, tkalci, mesari, gostioničari, brijači, travari, također zlatari i drugi.³⁹ Mogli bismo reći da je povisok postotak došljaka iz Dalmacije otpadao na obrtnički sloj, majstore i pomoćnike, što svaka-

³¹ Tako je bio npr. 1475. godine prior dominikanskog samostana u Fanu Jakov. sin Nikole iz Dubrovnika (ASFa, not. knj. P. Stati A f 241 — 1475 nov. 7). V. još Gestrin, *Le relazioni*, 100 bilj. 6.

³² ASFa, Manfredi da Burgo Sepolcro f 100 — 1435 okt. 6.

³³ ASFa, not. knj. L. di Mastropaolo D f 244 — 1502 aug. 2.

³⁴ ASA, not. knj. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 aug. 28.

³⁵ Isto.

³⁶ ASA, not. knj. J. B. Alberici 230 f 165 — 1544 maj 27.

³⁷ Usp. ASFa, not. knj. B. Biancolini B f 188' — 1510 mart 20; not. knj. P. Stati G f 289' i 290 — 1492 okt. 23. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 95 — 1522 maj 30; not. knj. G. Giustiniani 659 f 264' — 1533 juni 28; ASP not. knj. A. Milioni 60/7 f 95 — 1536 dec. 22 — Georgius q. Antonij de Cherso habitator et merciarus.

³⁸ Za Senj npr. ASFa, not. knj. P. Stati HH f 193 — 1512 juni 7; isti, D f 86' — 1487 maj 31 i G f 370' — 1493 jan. 9. Za Dubrovnik usp. Gestrin, *Trgovina s kožami v Markah*, te ASA, not. knj. G. Giustiniani 656, 657, 659, 660, 661, 664, 665, 669; not. knj. J. B. Alberici 243; ASFa, not. knj. L. Vignattoli G f 254 — 1516 april 3; ASP, not. knj. C. Zacconi 35/1 f 176, 190, not. knj. S. Peponi 22/1 f 107, not. knj. A. P. Ambrosi 38/11, not. knj. A. Milioni 60/2, 60/10 i 60/13.

³⁹ Usp. ASFa, *Libro de la fraternità de S. Michele* — 1440 okt. 16 i 1441 febr. 19; not. knj. P. A. Galassi A f 158' — 1460 dec. 15; not. knj. L. Vignattoli A f 5 — 1477 maj 2; not. knj. P. Stati E f 433 — 1490 mart 5; isti, L f 106 — 1496 nov 21; not. knj. P. A. Graziani C f 131' — 1497 jan. 18; not. knj. G. Roncoli M f 261 — 1497 juli 17; not. knj. G. Vannis — 1524 jan. 15; ACP, *Catasto S. Nicolai* 156 XI d l f 196 — 1505; not. knj. A. Milioni 60/5 f 177 — 1532 okt. 8; not. knj. S. Peponi 22/5 f 2' — 1533 avg. 14; ASA not. knj. G. Giustiniani 664 f 32' — 1536 febr. 8.

ko upućuje na određeni zastoj ili čak privremeno krizne situacije u dalmatinskim gradovima pod mletačkom vladavinom. Drugi, jednako tako jaki sloj iseljenika u Italiju pripadao je pomorcima.⁴⁰ Bili su to vlasnici lađa koji su zatim plovili za potrebe talijanskih trgovaca, brojni mornari koji su plovili na lađama brodara doseljenih s istočne obale, ili na brodovima talijanskih vlasnika, a i nerijetki graditelji lađa, kalafati i maranguni.⁴¹ Prilično mnogo doseljenih Slavena iz Dalmacije je pak u Italiji i dakako u Markama zasluživalo kruh radom u pristaništima (fakini) ili kao ribari.⁴² To svakako dokazuje da u domaćim pristaništima nije za njih bilo dovoljno mogućnosti za život. U gradovima Maraka bili su pak dosta brojni hlapci, sluge, služavke, službenice i domaćice slavenskog izvora, mnogi su stupali i u razne vojničke službe, obavljali su niže službe gradske uprave i druge (panduri, ubirači placarine itd.) i bili su glasnici.⁴³

Ali i na seoskom području gradova Maraka u kaštelima i selima susrećemo obrtnike iz dalmatinskih gradova koji su tamo obavljali svoj zanat pa čak i postajali tamo vlasnici većih ili manjih zemljišnih parcela, njiva, vinograda i slično.⁴⁴ Dakako da su imali zemljišno vlasništvo na selu gradova Maraka i mnogi oni Slaveni koji su bili ili stanovnici ili građani u većim mjestima u Markama. Prije svega taj im je posjed služio kao upotpunjavanje za život, mogli bismo reći, sporedna djelatnost ili su pak u nj ulagali svoja zarađena sredstva. No mnogi su imali takav posjed i samo u privremenom najmu.

Ipak je većina slavenskih doseljenika iz Dalmacije na seoskom području gradova Maraka pripadala seljačkoj klasi. Tu su pojedinci imali već od samog početka veći posjed, što znači da su imali sredstva za kupnju ili su ih stekli na razne načine kasnije;⁴⁵ većinom su pak postajali koloni (coloni, socii, laboratori) pod najraznovrsnijim uvjetima za različito dugo vrijeme⁴⁶ ili su uzimali

⁴⁰ Usp. ASA, not. knj. G. Alberici 28 f 36 — 1522 mart 1; not. knj. G. Giustiniani 657 f 67 i 264 — 1530 mart 18 i okt. 19; not. knj. J. B. Alberici 247 f 21 — 1540 juni 7.

⁴¹ Usp. F. Gestrin, Prispjev k poznavanju našega pomorstva v 16. stoletju iz gradiva italijanskih arhivov (Fano), VHAR XIV, 1969, 163 i d. V. također ASFa, not. knj. G. Vannis — 1423 juni 30; not. knj. G. Roncoli C f 379' — 1479 juni 4; isti, M f 85 — 1497 jan. 5; not. knj. P. Stati I f 292 — 1497 jan. 20; not. knj. A. Fusconi P f 32' — 1529 mart 17. Za kalafate, marangone i tesare npr. ASFa, not. knj. G. Roncoli C f 379' — 1479 juni 4; isti, I f 30' — 1492 dec. 12; isti, N f 439 — 1500 jan. 9; not. knj. P. Stati F f 138' — 1491 april 30; isti, NN f 236' — 1499 okt. 10; ASA, not. knj. G. Giustiniani 669 f 184' — 1535 juli 5; not. knj. J. B. Alberici 230 f 305' — 1544 sept. 19; isti, 233 f 88' — 1542 juni 9; ASP, not. knj. M. Paludini f 206' — 1451 april 2; itd.

⁴² Usp. ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 90 — 1524 juni 1; not. knj. G. Giustiniani 656 f 301' — 1531 dec. 1; J. B. Alberici 255 f 445 — 1545 okt. 5 i 242 f 329' — 1548 nov. 28.

⁴³ Usp. F. Gestrin, Jugoslavoani; ASFa, not. knj. P. Stati E f 562' — 1490 okt. 23; isto, Atti giudiziarj... n° 7 f 95' — 1450 sept. 26; ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 37 — 1524 febr. 23; not. knj. G. Giustiniani 659 f 268' — 1533 juli 1; not. knj. J. B. Alberici 233 f 170' — 1543 aug. 12.

⁴⁴ Gestrin, Le relazioni, 100 i d.; isti, Prispjev, 92 i d.

⁴⁵ V. bilj. 44.

⁴⁶ Usp. ASFa, not. knj. P. Stati S f 394 — 1504 febr. 17; not. knj. P. Graziani B f 436' — 1496 jan. 22; ASA, not. knj. J. B. Alberici 233 f 132 — 1542 aug. 26 i 243 f 243 — 1554 okt. 2.

stoku na uzgoj (socida), katkada i u velikom broju i na dulji rok, dakako i opet pod najrazličitijim uvjetima,⁴⁷ brojni su pak stupali u razne službe kod talijanskih vlasnika zemlje, pa i kod svojih zemljaka, te su bili kravari, govadari, vrtlari i slično.

Prikazani tok migracije iz Dalmacije u Marke daje dakako tek puku, opću liniju razvoja, oslanjajući se na nepotpune, mogli bismo reći fragmentarne izvore, ali ipak na brojne podatke najrazličitijih fondova u arhivima Maraka. Daljnja i potpunija istraživanja sigurno će donijeti ne samo brojna upotpunjenja u pojedinostima, već će vjerojatno na njihovoj osnovi biti potrebne i pojedine korekture u općoj slici tih migracija koje su ovdje prikazane. Međutim, bez obzira na to možemo tvrditi da su migracije u spomenutom razdoblju iz Dalmacije u Marke bile vrlo značajna pojava, što vrijedi, dakako, za migracije iz slavenskih zemalja u Italiju uopće. S njima je, bez sumnje, slabila gospodarska i populacijska baza dalmatinskih gradova i čitave tadašnje Dalmacije, s druge su pak strane slavenski doseljenici pridonosili mnogo tadanjem razvoju Italije.

S u m m a r y

MIGRATIONS FROM DALMATIA TO MARCHE IN THE 15TH AND 16TH CENTURIES

Migrations from Dalmatia to Italy form part of the migrations of the Slav population in general. The emigrants mostly came from the western parts of present-day Yugoslavia. The author deals primarily with the Slav migration to Marche, which increased especially after Venice seized power in Dalmatia, and reached its peak in the 15th and 16th centuries. The immigrants included both rural and urban populations, especially craftsmen and seamen. The majority of the immigrants came from Dalmatian towns and surrounding areas.

In the beginning the migrations were caused by economic reasons, which were later compounded by political reasons — the Turkish onslaught and, indirectly, by migrations in the Dalmatian hinterland.

The immigrants settled mainly in coastal Italian towns or on their territory around fortifications and in villages, although some went to the Italian hinterland too. They gradually established contact and some even integrated with the native Italian population and in time became an important economic factor. But on the whole the immigrants continued to live in their own community, preserving their religious and other institutions. In regions where a great number of Slavs lived these communities retained their integrity for many centuries.

⁴⁷ Usp. ASFa, not. knj. G. Roncoli L f 265 — 1494 maj 5; ASA, not. knj. G. Alberici 29 f 58' — 1524 mart 25; not. knj. J. B. Alberici 242 f 102 — 1548 mart 7.

⁴⁸ ASFa, not. knj. P. Stati A f 11 — 1470 maj 15; not. knj. G. Roncoli E f 278 — 1484 juni 21.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

